

RAZVOJ URBANIZMA - 1. KOLOKVIJ

---

revolucije: (rezultat je vedno naselbina, mesto)

1. agrarna - poljedelska
2. urbanizacijska (iz vesi v mesta)
3. industrijska (popolnoma preobrazi sveta)
4. komunikacijska - informacijska

2 OBLIKI RAZVOJA:

1. reči se dopolnjujejo - evolucija
2. reči se spreminjajo - revolucija

razvoj poteka v nizu: PRATIP (ARHETIP) - PROTOTIP - STEREOTIP

2 VRSTI STRUKTUR (urbanistični organizmi):

1. tvorbe (aglomeracije)
2. zasnove ali kompozicije

5 PROSTORSKIH PRVIN - struktura urbanističnega sklopa

- lega - situs / lokus / lokaliteta - te lege niso enakovredne
- obod - obroč / perimeter / peribol - včasih pomembno, danes pa ne več
- omrežje - komunikacijsko ožilje
- anonimno tkivo - vezivo / agragat / aglomerat - stanovanjska zazidava
- unikatna arhitektura - arhitektura akcentov

Troja - vzorčen primer za vse te elemente (Mala Azija)

PREDZGODOVINA > PRAZGODOVINA > ZGODOVINA

PREDURBANIZEM > PRAURBANIZEM > URBANIZEM

nabiralništvo, lov / poljedelci, nomadi / urbanizirana kultura - družba

novе oblike - rezultat metamorfoz v družbenih strukturah

raba prostora se začne z živalmi; človek si prostor prisvoji

najprvotnejše okolje - v savani in ne v nevarnem gozdu

4 KORAKI:

- 1.- spoznavanje, proučevanje prostora
- 2.- klasifikacija podatkov (kaj je koristno, kaj je nevarno)
- 3.- zaznamovanje (markiranje) točk
- 4.- uporaba (početje stvari v prostoru)

analitiki mestnih struktur - 3 skupine:

- 1.- PREDANTICNE (neevropske) in antične naselbinske teksture

[Martin](#), [Castagnoli](#), [Coppa](#), [Ward Perkins](#), [LLoyd](#)

- 2.- POZNAVALCI MODERNIH

[Benevolo](#), [Sica](#), [Collins](#), [Choay](#), [Hall](#), [Piccinato](#)

- 3.- SREDNJEVEŠKO OBDOBJE

[Pirenne](#), [Guidoni](#), [Sitte](#), [Brinckmann](#), [Ganter](#), [Gruber](#), [Planitz](#), [Ennenova](#), [Braunels](#)

poskusili obravnavo vseh treh sklopov hkrati:

[Lavedan](#), [Egli](#), [Gutkind](#), [Bacon](#), [Benevolo](#)

začetek arhitekture :

V Afriki najdejo kup zloženega kamena (ni delo narave) - prvi dokument, kar je človek počel
prva bivališča - jame, votline - še ni arhitektura, ker jo je človek samo uoprabil, ni je sam zgradil
so že poznali ogenj (da so pregnali živali)

delitev prostora (še danes): primer: **Altamira**

RACIONALNO (kjer so jedli, spali, se družili) in

IRACIONALNO (stenske poslikave)

prvi človeški arhitekturni artefakt - nadomestitev naravnega zaklona z izdelanim zaslonom;
seštevek zaslonov pa pomeni prvo naselbino

zaslon - prvi korak v artefaktno arhitekturo - delo človeških rok; naselbina - sistem več zaslonov

zaklon - človek prostor samo poišče in ga uporabi za bivališče

TIPI NASELBIN:

1. amorfna gruča (nediferencirana)

razsuta, preprosta, vendar po neki logiki postavljena; **Avdijevo**, **M'Buti**

Lepenski Vir - okoli osrednjega prostora so postavljeni zasloni: trapezne oblike kolib; takšna je oblika, ker je pod kolibo pokopališče, bivalni del ni ločen od pokopališča

neolitska revolucija - neolitizacija (ne zgodi se povsod in ne istočasno)

"**plodni polmesec**" - najstarejše jedro območje neolitizacije; razsežni lok, ki obsega najširše zaledje treh velikih rečnih sistemov; Nila, Medrečja in Peterorečja (Pandžaba), morebiti celi Irana in Turkeстана (od 11./10. tis.); prva jedra neolitskih kultur (najdišče v **Džarmu**, Irak)

8. jeder : Mezopotamije, Egipt, Kitajska, Japonska, Indokina, Amerika (Mehika), Južna Amerika, Indija; gre za kulture pšenice, korize in riža

neolitska urbogeneza:

etapa KOAGULACIJE, KRISTALIZACIJA IN POLARIZACIJE

2. aglutinantna gruča (zvrst diferencirane)

objekti se lepijo eno na drugo, tako, da med njimi ni prehoda, ulice ali trga;
preproste kočice ovalne oblike - Palestina; Mala Azija - dostopi skozi streho zaradi varnosti, gre za labirint; Ciper - zelo očitno izražena komunikacija, veliko cest, ne ve se zakaj
aglutinantnih gruč je veliko in so ponekod še danes v rabi

primeri aglutinantne gruče: **Nahal Oren, Beidha, anatolski Čatal Hedžik, ciprska Khirokita**

3. orientirana gruča (zvrst diferencirane)

postavitev objektov glede na določeno stvar (smer neba, poglavarja, časovno)

- Podonavska kultura - orientirano po heliotermični osi - vrata se odpirajo na JZ; iracionalna raba prostora - v redini največji prostor za poglavarja, v krogu oko njega pa so orientirane kočice

- različni materiali: kamen, slama

primeri: večinoma paralelno, poznamo tudi koncentrično; **Sittard in Köln Lindenthal, Aichbühl, Kolomiščina, pacifiška Omarakana**

4. prva sinteza, ki dobi obzidje

JERIHO - v rodovitnem polmesecu; najstarejša lokacija, ki ima vse elemente mesta (9./8. tis)

tell (naselbinski grič) - grič, sestavljen iz veliko plasti naselbin eno na drugo (20-30m)

- nomadi - šotori so praviloma v polkrogu z odprtino

- **Big Horn** - tukaj je geometrizacija dovolj stroga

sestavine urbanosti: varnost (racionalne), simbolnost (iracionalne); dodatni kriterij: družbeno gospodarska struktura; sestave od tvorb loči RED

5. pojav prostora kot zasebne lastnine

ob Jordanu - blizu Jeriha - vsak ima dvorišče, hkrati pa imajo tudi prostore, ki so skupni, razvidno obzidje - **Tulelath el ghajul**

v tej fazi se lahko začne govoriti o **prehodu tvorb k zasnovam**

OBLIKE:

1.) LINIJA - linijska kompozicija - prva oblika, kjer so bivališča v liniji (v grški arhitekturi)

2.) tema VOTLINE - **Malta** - svetišče (umetno) v temi; kompozicija zapletenega tipa, aksialno osnosimetrično

3.) KROŽNE KOMPOZICIJE - megalitske strukture - zahtevne velike kompozicije, ki jih ni bilo lahko postaviti; svetišče na prostem - drugačen tip

4.) ORTOGONALNE KOMPOZICIJE - izum mreže

Mezopotamija - proizvodni prostori, kjer sušijo oslovske kože; razmahne se, obod prostora prične dobivati formo

Bolgarija (vojska) jarki v križu, spominja na rimski kastrum, vendar nima povezave

primeri totalne ortogonaliziranosti

Sauwan III, Hadžilar II, Poljanica I-IV, VIII; Umm Dabaghia, Terramara

5. sinteza

J. Španija - rudarsko naselje - prvič mesto živih in mesto mrtvih deljeno - akropola in nekropola

Los Millares - primer sinteze pravega prototipa; struktura se sicer zdi arhaična zlasti zato, ker so vsi členi negeometrizirani, odvisni od reliefa; v programskem pogledu razvojna stopnja kaže prihodnos; dualiteta: akropolis + nekropolis

6. zasnova prostora - trg sredi zazidave

Tepe Gawra (XIII) - 5/4 tis. - plodni polmesec; ortogonalizirano okoli definiranega trga s 4 tempeljskimi objekti (ne stanovanjskimi)

jedro se prične oblikovati tudi pri manj razvitih naselbinah (različna obdobja, podoben motiv)

primeri nukleacije (nastajanja jeder) - **Dimini, Lerna, Sao Pedro, Su Nuraxi**

prehod v urbanost - izoblikuje se jedro, jasno opredeljeno; peta prostorska prvina - monumentalizirana unikatna arhitektura

7. simbioza tvorb in zasnov (Evropa)

živijo vzporedno tvorbe in zasnove

Mediteranski del razvit, srednja in zah. Evropa pa so 1 korak zadaj (Kelti); kar ne pomeni, da so tudi šibkejši - zelo razvit obrambni sistem (jarki, nasipi)

8. zasnove vrhunskega tipa

dežela Baktrijana - centralna Azija - mati mest - **Baktra** - slabo raziskana, izkopljejo le nekatere lokacije; centralni del mesta je krog, obod je kvadratast

3 DEFINICIJE KOMPOZICIJE:

1. kompozicija - kombinacija ali geometrijska kombinacija (geometrization)

2. kompozicija, ki je kombinacija in hkrati geometrization (Milet, Biskupin)

3. kompozicija, ki je produkt kombinacije in geometrization

glavna podtipa diferencirane vrste

1. **ADITIVNI** (linearna adicijska kompozicija)

Cairn Barnenez - razvrščanje enakih elementov ob virtualni črti; **Haidovska vas**

2. AKSIALNI

svetišča na otokih **Gozo** in **Malta**

geometrization zasnove razdelimo:

1. **KROŽNE** (ovalne)

primeri ovalov: **Windmill Hill, Avebury, Callanish, Stonehenge, Woodhenge**

2. **MREŽASTE** (rastrske)

primeri: **Umm Dabaghiah, Sauwan, Hadžilar, Poljanica**

kombinatorika ovala in mreže **Baktriana, Dašli, Dilbergine**

barbarske družbe naseljujejo Evropo (2/1 tis.)

refugija - pribežališče - lokacija, ki je zaradi posebne lege ali zaradi posebnosti terena varna;

oppidum - dozorele mestne naselbine;

razbiramo potek preobrazbe od utrjenega refugija, preko zgoščitve zazidave do neskljenjene aglomeracije, do kompaktnega vrstnega sestava; zaključno razvojno stopnjo ponazarja tekstura inzul

protozgodovinske lokacije z izrazito izoblikovano strukturo obrambenega obroča: "hillfort"

Caerau (Wales), "**citânia**" **Briteiros** (8./7.st.), **Biskupin** (6./5.st.) in **Numantia** (2./1.st.) -

VEZANO MESTO

mesto postane mesto šele z "družbeno vsebino" zaradi delitve dela, ki iz same oblike ni zmeraj ugotovljiva; dislej nerazslojeni prostor se segregira, kot se družba razdeli na razrede ali kaste **vezano mesto nastane** ko gre tloris tako daleč, da nastane absolutna geometrija (atribut civiliziranosti)

stari vzhod - od rodovitnega polmeseca do Tajske, Kitajske, Indokine

8. najstarejših civilizacij: azijsko-evropski prostor, dve žarišči v Ameriki

mit mesta - zapiše se odnos človeka do mesta

prvi podatki; EP O GILGAMEŠU - Ur, mislili so da so mesta garancija nesmrtnosti

sumerska mesta (Mezopotamija) Ur:

kozmična orientacija temenosa, ortogonalni in/ali kvadratast; okrog organski raster, krompirjasto obzidje; sakralni objekt na terasah - zigurati

dejavnosti: trgovina, obrt, uprava, vojska, religija

Nipur - ohranjen je tloris mesta - ne načrt ampak geodetski posnetek - najstarejši "urbanistični načrt" razvite civilizacije - 2 tipa mesta: izrazito ortogonalno ali krožno

ortogon - **Ka´Sn´Wsr´Hotep, Šadupum, Hsia Tu, Sisupalgar, Tulum, Virakočapampa**

oval - **Hadatu, Sam´Al, Hatra, Koše, Gur, Šiz**

EGIPT - prvič - regionalno planiranje

piramide - linijska monolitska kompozicija (60 sm)

aksialna kompozicija - motiv osi - skupina svetišč zahodno od Karnaka

dolina kraljev - največ grobnic, v bližini mestece

a)deir el Bahari - aksialna kompozicija (?)

b)deir el Medine - linijska kompozicija; raščeni tip, obzidano, stražarnica je zunaj mesta, varovanje ljudi, ki vzdržujejo grobnice, podatki o prvi stavki na svetu (?)

INDIJA - najstarejši model mesta organiziran na mreži (pravijo angleži)

ni obzidja, temenos ni v centru, več izmaknjen

okrog ovinka; stupa (kup zemlje, na vrhu svetišče), pagoda
mandala - geometrični diagram z izrazito simboliko;

Madurah - še vedno živa preteklost - geometrično zasnovano mestno središče; dokaz rezistentnosti

nastanek držav - gradijo si metropole - središče sveta skozi zgodovino: Babilon, Aleksandrija, Rim, Benetke, Paris, London, New York, Washington

Babilon (Mezopotamija)

prvo velemesto; 1,6 x 1,6 km; dve citadeli, dva sakralna témena, dva mestna predela, dve državni palači; novost - AVENIJA PROCESIJ, ki z veličastnim portalom predpira dvojno obzidje; novo (desno) mesto delita dve ulici, tako da se križata približno v središču areala, artikuliranega v štiri kvadrante - rešitev ki ji je usojeno da bo zlorabljen kot šablona

Dur Šarukin = Sargon - absolutni kvadrat mesta, samo trdnjava, ni civilnih hiš

Perzepolis - center je palača, ortogonalna kompozicija, ki ni aksialna; dvignjeno, spodaj pa navadni prebivalci

KITAJSKA - mesto se premika, ampak ostaja ortogonalno - **Peking** (6 tlorisov v 2 tisoč letih)

JAPONSKA - **Nora** - ortogonalno; **Kioto** - svobodni tloris, sproščeno

KAMBODŽA - cela pokrajna zgeometrizarana, čisti kvadrati in pravokotniki

AMERIKA - srednja in južna - megalitska faza z geometrijsko tendenco

Maji - **Tikal (Jukatan)** - ni geometrije, časovna kompozicija;

Čan - Čan - iz več enot, dvojno obzidje

Azteki - mesto sredi jezera (Mehiko city)

Inki - **Maču Piču** - pribežališče

mit mesta se preseli v Evropo

Troja - tell (naselbinski grič) - tradicionalno bližnjevzhodno naselje, sestavljeno iz številnih, druga vrh druge naloženih plasti: obod ni še geometriziran, interna struktura delno organska, delno ortogonalizirana; aglomeracija - geometrijsko neurejen sestav

3 premiki: širjenje obzidij, monumentalizacija in aglutinacija

GRKI

geomantika - tehnika projektiranja mest na Kitajskem: **gromatika** - antična tehnika

od tvorb k zasnovam - pobudniki Grki; začetek arhaičen - primer **Poliochni** (Lemnos) (3./2. tis.) - arhaični kikaladski začetki (kaotično), podobno Troji

2 tipa (Aristotel) stari in novi - **arhaios tropos in neos tropos** (hipodamsko mesto)

Kreta (20./15. st.) - Knossos - palača je mesto v malem; arhetip tržnega skupnega prostora, pojav stopnišča; monumentalna aglutinanca, labirint, ulice še ni, pokriti koridori; anonimno rezidencialno tkivo in reprezentativna zazidava - palače: dosledno ortogonalizirane, dasi še aglutinantni - sestav labirinta: **Knossos, Faistos, Mallia, Kato Zakro, Gurnia**

tip poti "**a la chicane**" - **Tirnis** - zavita ali nekajkrat zlomljena pot (obrambni in/ali simbolni razlogi)

kiklopska arhitektura: Tirnis, Los Millares, Lokus Dimini, Sao Pedro

Mikene (17./13. st.) - kiklopska arhitektura - jedro geometrizirano, obod arhaično

akropolis + nekropolis, dostop okrog vogla (a la chicane)

moderno zasnovani akcent - aksializirani megaron

megaron - stavba z zametkom portikata; pravokotni dvoranski prostor kot glavni stavbni člen hiše, katerega stranski steni oblikujeta preddverje (z eventualnim stebriščem); srce dvorane je ognjišče, včasih še pomožni prostori; iz megarona se razvije jedro grškega svetišča - **Lokus Dimini**

Atene - klasična faza grškega razvoja

akropola je še vedno gruča, ampak se monumentalizira in geometrizira

postane namesto refugialnega rezervata sakralni okoliš - temenos;

nastanek agore - prosta tržna površina za svakdanje dejavnosti - najpre izgradnja kloake (6.st.)

Constantinos Doxiadis - raziskuje kompozicijo atenske akropole, arhitekt, doktoriral v Nemčiji

staro / novo mesto: Atene / Pirej (15./5. st.)

Atene - akropola, spodaj raščene inzule

Pirej - geometrizirana mreža, tip za kolonizacijo sredozemlja

urbanizem se začne z komunalnimi deli - agora - najpre urejen odtok

Poseidonia, Neapoli - nova mesta, eno orodij kolonizacije

stenopoi in plateia : ozke prečne in širše vzdolžne ulice

v grški klasiki živita oba tipa dolgo časa drug ob drugem

Arhimed - uporabil sistem ortogonalizacije mestnih tlorisov za izračun površine nepravilnih oblik (pričetek integriranja)

per strigas - značilna grška oblika parcelacije zemljišč - na proge po perzijskih vojnah Grki osvajajo Malo Azijo; obnovijo Milet

Milet - strateški izbrana lokacija, topološka kontura, ortogonalni raster, agore, glavne in stranske ulice, osrednje območje rezervat; inzule - zazidalni otoki - skoraj kvadratni (Milet) - v kastrumu to postane pravilo; virtualna mreža - pogodna za rast v času

4 kulturni momenti:

prvi grški alfabet; miletske zgodbe, rojstno mesto naravoslovja (Tales), rojstno mesto urbanizma (Hipodam)

očetje strokovnih disciplin; hipodamovi sodobniki:

Herodot - oče zgodovine; **Demokrit** - oče "atomizma" - fizike; **Hipokrat** - oče medicine; **Tales** - oče naravoslovja

Thurioi - **Hipodam** - panhelenski kolonizacijski projekt po naročilu Perikla

Hipodamsko mesto

grška kolonizacijska mesta - neos tropos - značilna strateška lega; ortogonalni raster; kontura neodvisna od ostalih elementov; podolgovati pravokotni tloris blokov; sistem rezervatov za kolektivni mestni program;

aksialni motiv klešč - **zdravilišče na otoku Kos, svetišče na otoku Lindos, propileje na atenski akropoli**

s helenizmom - konec klasike

največje spremembe v obalnem pasu - nova mesta (Aleksander Veliki)

Aleksandrija - arh. **Deinokrat**, zamisel Aleksandrova - med dvema lagunama, med sabo zvezani z več kanali, paradna os, namesto agore - citadela - zavarovana točka (dvor ali trdnjava za vojaško posadko)

vsa nova mesta: citadela + mreža;

Apameia in Laodikeia - helenistični mesti, dobili imeni po ženskah (mestom dajali imena žensk in priležnicah)

tereni prastare urbanizacije - preplavijo z novim tipom; ne zdrži povsod - prihaja do **reorientalizacije Dura Europos** - agora se spet zazida na orientalski način - bazar (čaršija)

Pergamon - na novo ustanovljeno mesto - zazidano bližje starejšemu načinu - lepa topološka kompozicija

RIMLJANI

začetek zelo arhaičen; na temeljih etruščanske kulture; akropola + nekropola, tumuli, ni obzidij, zelo strma pobočja

Kere - etruščansko mesto, akropola + nekropola

Misa - etruščani, kolonizacijska planimetrija

arhaični Rim - prvo staro obzidje - jarek in nasip; nekaj kiklopskega, arhaični konglomerat italskih in etruščanskih usedlin; topološko zrisan obod, nepravilna mreža razem refugialne utrdbe - Arx; dva žarišča: sakralno - Capitolium in komercialno - Forum; urejanje foruma s kloako (Cloaca maxima)

rimski urbanizem - mesta rastejo, rast obvladujejo samo do neke mere

Ostia (pristanišče Rima) - **najstarejši primer rimskega kastruma (prototip)**; širitev kaotično proti pristanišču, obzidajo naknadno v obliki poligonov; k vzpadnici proti Rimu bolj monumentalno; **decumanus maximus in cardo maximus** (glavne osi rimskega kastruma SJ in VZ), forum s kapitolijem in adjacencami

Pompeje - podobno; grško jedro + etruščanski dodatek + rimski kastrum (uniči vulkan)

primeri kastrumskih tlorisov: **Cosa, Telesia, britanska Calleva, Ter Luni, obdonavski Castrum Carnuntum in Lambaesis**

centuriatio - parcelacija (v oralih); razparceliranje zemlje na kvadrate; 200 oralov za 100 družin (severna Afrika, J. Francija, Istra); združevanjem nastajajo latifundije

actus - dolžinska mera - 700 m = 20 actus; rimski način razparceliranja zemljišč

ORAL - IUGERI = 700x700 m, 20x20 actus = 200 IUGERI

agrimensor - (lat.) pooblaščenec, strokovnjak za parcelacijo zemljišč, neke sorte geometer 100 let kasneje po Ostiji kastrum postane prototip

Aosta, Avgusta, Torino, Emona - popolnoma pravilna zasnova

Timgad (Thamugadi) - kolonija kralja Trajana (leta 100 naše ere) - polarizacija castrum vs. canabae; počasi dezurbanizacija prestopi mejo obzidja in preplavi mesto - castrum razpade
cesarski Rim - arhaično raščeno mesto se bistveno poveča, gospoduje neobvladljivo naključje, nenavadno razvrsten program; sistem forov; terme - arhitektura prvega razreda, tehnična infrastruktura

Vila Hadriana - čista arkadia - svobodna geometrija, ena najlepših kompozicij

Dioklecianova palača - trdnjava, znotraj lepo organizirana; 2 cesarja + 2 namestnika; skrajni domet kastrumskega modela; čez kratkih 100 let postane pribežališče

Gamzigrad (Romuliana Felix) - sovladar Galerij, poskuša kopirati Dioklecijana; primer diletantskega "antiurbanizma"

mesto za armado **Xanten** - zaton imperija - na nizozemski meji, najpre vojaški castrum, potem kolonija; kristijani - največji uporniki vojaki in oficirji - ogrožajo kult cesarja - bili mučeni - postali svetniki; na grobovih najpre postavijo kapelice - **prva sakralno krščanska arhitektura** - "pri svetnikih"

"križ cerkva" (crux ecclesiarum) - **Reims, Goslar, Caen, Rim, Utrecht**

virtualni križ - okrog mesta cerkve (pokopani mučenci); do 11/12st. simbolno varujejo mestni tloris
Konstantin - krščanstvo postane državna religija - center iz Rima v **Bizanc** (grški Bizantion ali Nea Roma); topološka antigeometrična struktura, smrt gromatike; po konstantinovi smrti dobi ime Konstantinopolis; korak proti srednjem veku, konec rimskega kastruma

Bizanc - arhetip srednjeveškega mesta

FEVDALNO RAZVEZANO MESTO

osnovna značilnost - ideologija nove vere (krščanstvo, islam); obdobje "dezurbanizacije"; znova aktualne refugialne lokalitete; skrčki - zaradi ombambe in novih odnosih; zahodni imperij hitro propade; islamski svet razvije specifično tipologijo; rimska gromatika propade, urejenost se razkroji, nekatera mesta dobijo več obzidij - kobul - čebula; med 500-600 - naselitev praslovanov - pričetek srednjega veka; bistvena identiteta obdobja je krščanstvo

Bizantinski način - zelo dolgo časa država ne propade, se spreminja, tam se vse kopiči, parazitira

Ravena - stari castrum + prilepljeno novo mesto (tudi križ, nespretno)

Caričin grad - med Kosovom in Staro Srbijo - bizanc ustanavlja nove lokacije - Justinian - nova ideologija; stoji na griču, pravokotnika in foruma ni, tloris pokruje z bazilikami

Milet - površina se skrči, deo agore dobi baziliko, gledališče vključeno v obrambni sistem

Galija - **skrčki v areno** - znotraj gosto zazidana, kasneje postane to center mesta: **Perigueux (3.st.), Tours (4.st.), Nimes (6.st.), Arles (8. st.)**

šele čez čas začnejo rasti tipično srednjeveški večjedrni konglomerati

9. 10. st. - stabilizacija - rast mest - ekonomska in gospodarska ekspanzija

Firenze - kastrumski pravokotnik se skrči med bizantinsko zasedbo v času obračuna z Goti; reducirani obrambni obroč se nasloni na trdne antične ostalike kot so terme ali gledališče

Bologna - kastrumski pravokotnik se stisne na četrtino prvotne površine, zaščiten z štirimi križi langobardi - začenjajo organsko preoblikovati mesta

v langobardski eri se areal razširi, s povsem drugačnim "barbarsko" radialnim tlorisom

Grado, Chioggia, Ferrara - tam ni več mest, niti vasi, bežijo

zgodnjerednjeveški refugiji: mesta na grebenih:

Feltre, Belluno - na temenu glavna ulica, mreža se spusti po pobočju

Carcassonne - staro jedro, **La Cite** - nepravilna mreža - od galskega oppiduma, rimskog oporišča do težišča države Vizigotov (5./7. st)

Limoges - primer kobulaste rasti, bicentričnost (Zagreb)

Chedad - novo mesto, ki ga langobardi podrejo in na novo pozidajo

zahodni goti: **Vitoria** - v Baskiji; ne temenu griča, dol ulice lepo spravljene v celoto

jedra se pričnejo množiti in lepiti skupaj:

ko se kobule širijo, se lepijo skupaj in dobijemmo čebulasto tvorbo

kopije antične dediščine: **Chichester, Wareham, Hereford**

Kalat Siman (Sirija, 4/6.st.); **Nedrun** (Irska, 6/8.st.) -

samostanske združbe, okrog se razvijajo nova ekonomska jedra;

karolinška renesansa - poskus obnove antike 8./9. st. - **Karlo Veliki**

prelomna faza v oblikovanju srednjeveških mest - slutnja novega reda

Aachen - karlova prestolnica, antična rimska lokacija, termalni izviri, kapela, dvorana, povezano, palača, prizidki ... prvo večje nemško mesto, ki nima nobene vojaške vloge;
1. obzidje, raščeno, 2. obzidje ... prestolnica prvega rajha (US prvo zavzeli to mesto 1944)
najstarejši arhitekturni načrt v Evropi - načrt idealnega samostana - **Santgallenski načrt**
benediktinske opatije; 9. st., aksialna kompozicija, vse idealno pravokotno;
novi tip mesta: **Chena bruech, Bremen, Münster, Paderborn** - **cerkev kot trdnjava**
naselbinski tlorisi starega tipa, zelo arhaično, organsko: **Arkona, Haithabu, Gniezno, Poznan**
primeri zelo urejenih začasnih naselbin: **Heerlager (viking), Trelleborg**
Avila, Lugo, Santiago, Lerma - jedra iz evropskih mest
od tega naprej se začne intezivni razvoj v evropsko srednjeveško raščeno mesto
wik - novi naselbinski tip; trgovska naselbina kot zametek feudalnega mesta (8./10. st.)
ob Donavi in Renu (trgovske smeri) - **Regensburg, Strassburg, Mainz, Koeln** - oživijo stare rimske naselbine; skrčki se spet širijo
Rim - papež se naseli na grob Sv. Petra, obzidje naredi papež Leon
gospodarska os Evrope: **Benetke - Brugge**
Benetke - postanejo novo središče sveta; netipično srednjeveško mesto; dedič Rima, oziroma Bizanca; nimajo obzidja; dvojno ožilje (kanali in ulice)
Brugge - pesek zasuje pristanišče, propade
Nürnberg - 2 jedra, skupaj se upne v nov sistem
Firenze - najprej kastrum, potem nekaj bizantinskega, čebula (3-4 obzidij), in renesančni arhitekturni poudarki
Pariz - čebula; iz starega galskega predrimskega jedra na otoku, ostala samo **Notre Dame**, ostalo novo pozidano; v 19. stoletju srednjeveško jedro temeljito predelajo
muslimani - prehod v fevdalizem, zelo arhaično
Meka - sveto mesto; temenos (sveti okoliš) - okrog kaotično raščeno
nagla ekspanzija, teritorijo utrdijo z postojankami; na sami lokaciji si sposodijo tip naselja, ki ga uporabljajo za obrambo; kastrumska oblika - namesto cerkve džamija, namesto term amam - arabska vsebina z isposojeno formo
Bagdad - sposodi shemo Iranskega mazdaističnega kroga - počasi strnitev
Kairo - zazidava **kasbe** - vsaka hiša ima svoj atrij, slepe ulice ...
ko se islam širi pade celo Bizanc; turška, osmanska, otomanska kultura - cerkve dobijo stolpe
Andžar (Libanon) - tloris isposodijo od rimskega kastruma
Kitajska - **Peking** - pravokotniki; Marco Polo; mesta z po več 100 000 prebivalcev
Hangčou - staro jedro se širi na nepravilen način
Japonska - arhaična mreža se zelo dolgo obdrži; ob mreži gradovi trdnjave(samurai) do 16./17.st
FEVDALNO "BASTIDSKO MESTO"
skupina tlorisov posebnega tipa - vzorec za domala vsa nova (= načrtovana) mesta; locirana na kontrolnih točkah, ki zapirajo komunikacije; razvita tehnika gradnje obzidij; linija obzidja ovaloidna ali ortogonalna; prometna mreža praviloma ortogonalna; uniformno anonimno tkivo, standardizirane parcele; tipiziran mestni centralni program; cerkev in tržnica
takšnih tlorisov je veliko: 700-800; **Cittanuova, Villeneuve, Neustadt, Newton, Citadella, Villafranca, Montauban ...**
to načrtovanje traja 400 let in ima 3 faze in se konča ko pride v Evropo kuga
Hildesheim - 4 značilne strukture srednjeveške kompozicije: longitudinalni wik, škofovska utrdba kot središče križa cerkva, hruškasto "staro mesto" in pravilni pravokotnik "novega mesta" (od 9.-13. st.)
Vikingi - kamor koli so prišli so ustanovili kneževino ali državo; Saracene so nagnali s Sicilije in tam ostali - nastalo mesto **Aversa**
najstarejše bastoidne zasnove na obeh straneh Kanala; tudi na nizozemskem
Bury St. Edmund's - tloris v obliki mreže
Delft - nizozemsko kanalsko mesto; izjemno mesto, ker obvlada problem rasti
notranja kolonizacija - število prebivalcev se večja, ustanovljajo se nova mesta; denarno gospodarstvo
Lübeck in München - znani "hrbtčni vzorec", osrednja komunikacija in rebrasto nanizane stranske ulice; ampak se počasi uveljavlja strožja geometrija in uporaba pravega kota

Wiener Neustadt - izjemna, tedaj še neobičajna strogost; obod je kvadrigon 6:7; pravokotni mestni trg v središču, koder se sekata dve glavni ulici zasukani nekoliko diagonalno; v obrambnih točkah samostani in grad; stolnica z škofovskim dvorcem ima lasten ekscentrično lociran trg, na osrednjem trgu je mestna hiša; čas križarskih vojn

primerjava: kvadratno / krožno obzidje (obrambni namen)

Castelfranco Veneto - kvadratni tloris (lažja parcelacija, lažje branljivo)

Cittadella di Padova - krožni tloris (krajše obzidje, bolj ekonomično)

Straubing - v Nemčiji ob Donavi; podobno tlorisu Sl. Gradca

germanska civilizacija se širi proti vzhodu; nemški viteški red dobi Vzhodno Prusijo, da jih pokristjanijo; vsako leto ustanovili novo mesto; krompirjasta mesta z ortogonalno mrežo;

Elblag - vprašanje mestne rasti - čez sto let dodali "staremu" mestu "novo" mesto; žal brez formalnih fines

Carcassonne Ville Base - starejše mesto pod gradom, novo mesto - ortogonalni raster, šesterokotno obzidje

češki prodor proti Jadranu - mesta imajo trg na sredini; tudi v Avstriji; **Gornja Radgona**

FRANCIJA - bastide - polovico Francije imeli angleži; hude vojne z katari (heretiki); oporišča križarske vojske;

ANGLEŽI - uporabijo isti vzorec - k starim mestom se zidajo nova, ortogonalna

ŠPANIJA in NIZOZEMSKA - veliko novih tlorisov

vsi ti tlorisi so anonimni

Firenze - ustanove mrežo bastoidnih naselbin, zaradi učinkovitejšega nadzorovanja svojih ozemelj

Arnolfo di Cambio (verjetno)- poskus rekonstrukcije proporcijskega ključa - San Giovanni Valdarno (avtor zasnove katedrale Santa Maria del Fiore, Palazza Vecchia)

locatores - pooblaščenec, ki vodi gradnjo srednjeveških ustanovljenih naselij - večinoma laiki; zlasti v 12./15. st

največ bastid v Evropi:

južna Francija (vaubanov "železni obroč")

ob Rokavskem prelivu - obe strani Anglija in Francija - posledica velikopoteznih vojaških operacij kralja Ludvika IX svetega, ker pa je dežela tudi last angl. kralja, se pojavijo tudi v Angliji

15. st. - hude krize v Evropi; tabor - kot novo postavljeno mesto; tloris ni pravilen, vendar je mesto načrtovano, zasnovan, da se vsaka ulica in hiša brani, če sovražnik pride čez obzidje

tradicija bastide pa ne umre tako hitro - **Santa Fe** - vojaško oporišče